

COVID-19 Sürecinin Öncesi ve Sonrası

**İş Ahlakı Açısından
Değerlendirme**

Prof. Dr. Ömer TORLAK
İstanbul Ticaret Üniversitesi

Nisan 2020

İçindekiler

Giriş ve Amaç.....	3
Ekonomi Politikalarının Sosyal ve Ahlaki Yansımaları.....	5
Eşitsizlik ve Adaletsizlikleri Besleyen Süreç	6
Stratejik Sektörlere Bakış.....	8
Yeni İş Modelleri, Yeni İşler ve İş(lev)sizlikler	10
İş Ahlakının Önemi.....	12
Dijital Dönüşümün İş Ahlakına Etkisi	14
Kuşaklara Göre Değişen İş Ahlakı Anlayışı	15
Çıkarımlar ve Öneriler.....	17
Kaynakça.....	19

Giriş ve Amaç

Arz-talep dengesinin oluştuğu platformlar piyasaları, piyasaların toplamı da ekonomiyi oluşturuyor. Ekonomik ya da ekonomi-politik kararlar piyasaları etkilediği gibi piyasalardaki arz-talep dengesi ve bu dengeyi etkileyen her hamle de ekonominin gidişatını belirliyor. Yani iki taraflı bir etkileşimle piyasalar ve ekonomiler yoluna devam ediyor. İşletmeler ekonominin olmazsa olmazları ve talebin karşılanmasına hizmet ettikleri gibi bazen de yeni mal ve hizmet arzlarıyla yeni talepler oluşturmak ya da talebi etkilemek istiyorlar. Ve bütün bunların sonucunda da kar etmeyi arzuluyorlar.

Ekonomik faaliyetlerin artı değerleri faaliyetlere katkı verenler tarafından bölüşülmek istenmekte. Haklı olarak her katkı sahibi kendi payına düşeni artırma çabasında. İşletmeler de bu çabanın peşinde piyasalardaki rakipleriyle kıyasıya bir yarışma içinde işlerini yapmaya çalışmakta. Piyasanın kendine göre kuralları yanında, insanın dizginlenmesi güç olabilen hırsları bilindiği için, kurumsal düzenlemeler, ekonomi politikaları, piyasalardaki rekabetin sürdürülebilirliğini güvence altına alma amaçlı düzenleyici ve denetleyici çabalar da insanlık tarihi boyunca tekamül ettirmeye devam ediyor. Tüm bu kurumsal ve yasal düzenlemeleri destekleyen en önemli zemin ise gerek evrensel düzeyde kabul gören gerekse de kültürden kültüre ve toplumdan topluma değişen ahlaki değerler, özelde ise ticaret ahlakına ilişkin değerlerden oluşuyor.

İnsanlık tarihi, iş dünyasının zeminin sağlamlaştırmayı amaç edinen çok sayıda ticaret ahlakına ilişkin değerine tanıklık etmiştir. Genel olarak ahlaki değerlerin ve özelde de iş ahlakına ilişkin değerlerin göz ardı edildiği, yok sayıldığı, ihmal edildiği ya da yozlaştı/rıldı/ğı dönemlerde bu zeminin nasıl kaydığı, zayıfladığı ve beraberinde adaletsizlik ve haksızlıklar üretmek suretiyle piyasada üretilen değerlerin piyasa aktörleri arasındaki bölüşümünde ciddi dengesizlik ve adaletsizlik ürettiğine de yine insanlık tanıklık etmeye devam etmektedir. Adaletsizliklerin kaldırılamayacak noktalara gelmesiyle birlikte, dönem dönem tüm insanlığı ilgilendiren boyutuyla krizler yaşanmış ve yaşanmaya devam etmektedir. Yaşanan krizlerle birlikte iş ve ticaret ahlakının yeniden hatırlandığı, adaletsizlikleri giderici çabalara ağırlık verildiği görülmüş, ancak işler biraz düzeler gibi olunca ekonomi ve piyasalardaki çarklar yeniden ve daha büyük ölçüde adaletsizlik üretecek bir biçimde dönmeye devam etmiştir. Özellikle kapitalist ekonomik yaklaşımın hakim olduğu 17. Yüzyıl ve sonrasında bu döngü

bazen kırılmış ya da sekteye uğramış gibi gözükse de yeniden uyarlanarak devam etme kabiliyetini ortaya koymuştur.

Asıl kırılmanın reel sektör yerine finans kapitalizminin oldukça hakim bir konuma erişmiş olmasıyla yaşandığını söylemek mümkündür. Bu şekilde reel sektörde faaliyet gösteren ve piyasada var olabilme mücadelesi veren çok sayıdaki işletmenin finans kapitalizminin ürettiği ve işlettiği çarklar içerisinde makul ve öngörülebilir bir rekabet ile rekabet edebilme kapasitesi, yeteneği ve dolayısıyla gücü her geçen gün azalmıştır. Paradan para kazanmanın cazibesi, sermayeyi üretimden finans kapitalizminin sunduğu enstrümanlar peşinde koşmaya sürüklemiş ve reel üretimde oluşan kaynak yetersizliği her geçen gün yükselen maliyetleriyle dış sermaye ile kapatılmaya çalışılmıştır. Bu döngü, yükselen maliyetler, ürün fiyatlarında artış, çalışanların bütçelerinden bu ürünler için ödenen payın artması ve nihayetinde kişisel tasarruflarda azalma ile kişilerin de bireysel anlamda borçlarının artışı beraberinde getirmiştir. Bu kısır döngüyü hızlandıran diğer bir olgu ise kazandığından fazlasını harcama, lüks tüketim peşinde koşma ve tatmin edilmesi adeta imkansız hale gelmiş olan daha fazlasına sahip olma arzularının kabartılmış olmasıdır. Çok sayıda birey gelecekteki gelirlerini bile harcama noktasına gelerek psikolojik ve sosyal problemleri de artıran bir harcama eğilimini alışkanlık haline getirmiştir. Borçlanma iştahı kabarmış ya da bir süre sonra borçlanma olmaksızın nefes alamaz duruma gelmiş olan birey ve işletme sayısının artması, finans kapitalizminin beklentilerini fazlasıyla karşılamıştır. Öyle ki, artık onlar bile, seçerek borç vermeyi tercih eder hale gelmiştir. Ve bu şekilde gelişen her döngü borçlanma maliyeti ile finans kapitalizminin gelirini artırmıştır. Süregelen bu döngü içinde piyasa dinamikleri içinde artık adil bölüşüm imkanı yok denecek kadar azdır. Böylesi yoğunlaşma dönemlerinde yani bazı kırılma noktalarında ise ister istemez krizler patlak vermektedir. 1929 ekonomik buhranı, 2008 finansal krizi ve bugünlerde içinden geçtiğimiz COVID-19 ortamının beraberinde getireceği kriz dönemlerinde ekonomilerdeki bölüşüm adaletsizliklerinin ve eşitsizliklerin oluşturduğu sonuçları daha yoğun yaşıyoruz.

Bu çalışmada, içinden geçtiğimiz süreç, beraberinde getireceği ekonomik ve sosyal tehditler, iş dünyasının değişen yapısı ve iş ahlakının önemi bağlamında değerlendirilmektedir.

Ekonomi Politikalarının Sosyal ve Ahlaki Yansımaları

Uzun yıllardan beri makro ekonomi politikalarının kalkınma ve büyüme ekseninde yürütüldüğü açık. Böylesi bir ekseninde yürütülen ekonomi politikalarının mikro ekonomik kararlara yani iş dünyasına ve topluma etkileri de zaman zaman gündeme geliyor. Ancak bu gündemin genellikle geçiştirilmesi, sadece 2008 krizi ve nihayet içinden geçtiğimiz COVID-19 kriz dönemlerinde büyüme rakamlarının azalmasıyla birlikte iş dünyasında can yakıcı etkilerin görülmesiyle konunun çok daha yoğun gündeme gelmesi ile karşılaşılıyor. Yani yoğun kriz dönemlerinde konu daha fazla ele alınıyor. Büyüme rakamlarının çok fazla problem olarak görülmediği dönemlerde ise yeniden unutulmuş bu konu, aslında lokal düzeyde geliri düşen, büyüyen ekonomik pastadan aldığı pay azalan ve sayıları artan küçük ölçekli firma ya da tüketici düzeyinde onların günlük hayatlarının ağırlaşan parçası olmaya devam ediyor. Bir diğer deyişle, büyüme politikaları ile her geçen gün hem küresel hem de ülke ölçeğinde milli gelirden çok yüksek pay alan azınlığa karşılık büyüme rakamlarının olumlu etkilerini yaşayamayan çoğunluğun arttığına tanık oluyoruz.

ABD’nde en yüksek gelire sahip %1’lik kesimin milli gelirden aldığı pay 1980 yılında %13 iken 2016 yılında %20’yi aşmışken, en fakir %50’lik kesimin payı aynı dönemde %21’den %13’e düşmüştür. Batı Avrupa’da bu değişim biraz daha dengeli gerçekleşmiş ve en yüksek %1’lik kesimin payı %10’dan %12’ye yükselirken, en fakir %50’lik kesimin payı ise yaklaşık %24’den %20’nin biraz altına gerilemiştir. En yüksek gelire sahip %10’luk kesimin gelirden aldığı paylar ise dünyanın her bölgesinde aynı dönemde çok daha dramatik yükseliş sergilemiştir. Amerika ve Kanada’da %34’den %47’ye, Avrupa’da %33’ten %38’e, Çin’de %27’den %42’ye, Rusya’da %21’den %46’ya ve Hindistan’da %31’den %56’ya yükselmiştir (World Inequality Report 2018-Executive Summary, [wir2018-summary-english.pdf](#); erişim tarihi: 16 Nisan 2020). Bu rakamlar bize büyümenin beraberinde getirdiği refahın dağılımını her geçen gün daha da adaletsiz hale getirdiğinin en temel göstergesidir. Stiglitz, ABD açısından bu duruma ilişkin; “eğer zenginler daha da zenginleşirken orta ve alt kesimlerin durumları da iyileşiyor olsaydı, belki durum farklı değerlendirilebilirdi” demektedir ve 2007 yılı itibarıyla en üst %1’lik kesimin toplam servetin yaklaşık %35’ini kontrol ettiğini belirtmektedir (Stiglitz, 2016: 43-44). Özetle, zenginlerin daha da zenginleştiği, buna karşılık fakirlerin daha da fakirleştiği bir dünya ile karşı karşıyayız. Ve bütün bu gelişmeler daha büyük ekonomik göstergelerin olduğu, ülke

ekonomilerinin büyüdüğü ve dış ticaret rakamlarının arttığı bir dünyada yaşamaya devam etmektedir.

Eşitsizlik ve Adaletsizlikleri Besleyen Süreç

İnsanlık tarihinin adaletsiz uygulamalara tanıklığının yeni olduğunu tabi ki söylenemez. Ancak kitlesel üretimin imkan dahiline girmesiyle birlikte daha fazla üretebilme kapasitesinin daha fazla satabilme çabasına dönüşmesi de kaçınılmazdı. Tam da bu noktada ürünlere erişim noktasındaki eşitsizlik ve adaletsizliğin büyüyen açısı sonucunda, gelişmiş ekonomilerde israf olarak tanımlanan rakamsal büyüklükler, az gelişmiş ya da gelişmemiş ekonomilerde açlık ya da yoksulluk sınırının yaşayan önemli bir nüfus için yaşam mücadelesinin kaybedilmesi haline dönüşmüştür. Bir başka ifadeyle, açlık ve yoksulluk sınırındaki insan ihtiyaçlarını giderebilecek mal ve hizmetler gelişmiş ülkelerde israf edilen mal ve hizmetlerin bir kısmıyla çok rahat karşılanabilecek duruma gelmiştir. Tek başına böyle bir gösterge bile, küresel ölçekte oluş/turul/an eşitsizlik ve adaletsizliğin büyüklüğünü bize göstermektedir.

Bu süreç tek boyutlu oluşan ve gelişen bir süreç olarak okunursa eksik kalır. Gelişmiş ülkelerin emperyal yaklaşımları ile sömürge oluşturma ve sömürgeleştirilen ülkelerin hem doğal kaynakları ve hem de insan kaynaklarının karın tokluğu bile denemeyecek biçimde sömürülmesi tabii ki bu sürecin mihenk noktasıdır. Ve bu tür çabalar her daim vardı ve ülkelerin güç dengesizliklerine bağlı olmaya devam edecektir. İkinci Dünya Savaşı sonrası insan haklarının korunmasına yönelik çabaların da kurumsal ve sivil örgütlenme bağlamında daha fazla görünür olmasıyla bu yöntemin uygulanma şansı, en azından açıkça yürütülme şansı azalmıştır. Tam bu noktada sömürünün dayanılmaz hazzına alışmış ülke yönetimlerinin şirketler aracılığıyla eşitsizlik üretmeye devam ettiklerini görmekteyiz. Yani sürecin bir yerlerine şirketler iştirilmiş, aslında şirketlerin sermaye sahipleri, güçlü lobi faaliyetleriyle sömürü düzeninin devamını sağlayabilmiştir. Geçmişe oranla bugün şirket ve sermaye sahiplerinin eşitsizlik ve adaletsizlik üretme kapasiteleri mukayese kabul etmeyecek durumdadır.

20. yüzyıla kadar devletlerin kontrol edilemeyen tamahkarlığa varan sömürgecilik hırslarının yerini, 17. Yüzyıldan itibaren daha bölgesel hamlelerle mesafe alan ve sonrasında İkinci Dünya Savaşı sonrasındaki hızlı yükselişleriyle şirketler almıştır.

Aslında Kıta Avrupası tarihinin 16. Yüzyıl ve sonrasına ilişkin şirket hakimiyetleri iktisat kitaplarında değil de özellikle 17. Yüzyıl sonlarından itibaren gelişen romanlarda kendini gösterir. Örneğin Weber sosyolog gözüyle meslek kavramı üzerinde sorumluluk ve maneviyat ağırlıklı püriten iş ahlakı konularını sosyolog olarak ortaya koyduğu dönemlerde, yine bir Alman akranı olan Thomas Mann, aile çevresinde yaşananlardan hareketle yazdığı romanda şirketlerin Avrupa tarihindeki güçlerine işaret ediyordu (Özel, 2019: 34-39). Bu dönem iktisadi düşünce ya da iktisat tarihi açısından merkantilist düşüncenin hakimiyetine işaret ediyordu. Merkantilistler için yüksek gümrük duvarları arkasında ticaretlerini sürdüren şirketler, yani sermaye sahipleri devletin güvenliğini sağlaması için vergi destekleri vermiş oluyor ve rekabete kapalı bir şekilde yüksek karlı ticaretlerini sürdürme güvencesi elde etmiş oluyordu. Weber'in püriten ahlak yaklaşımı da aslında görev bilinci ve sorumluluğu ile çalışan kesimin gelir dağılımı adaletsizliği karşısında ses çıkarmamaları anlamı taşıyordu. Ticaretin kaynağını altın ve gümüş gibi değerleri madenlere, yani sermayeye sahip olmak olarak gören merkantilistlere karşılık, toprağın kullanımı ve özel mülkiyete müdahalenin azaltılmasını savunan fizyokratlara göre ise "bırakınız yapsınlar" anlayışında kendini bulan düşünce hakimdi. Nitekim Adam Smith de bu yaklaşımın etkisiyle iktisadi yaklaşımlarını ortaya koymuştu (Tomanbay, 2020: 37-45). Dolayısıyla, eşitsizlik ve gelir adaletsizliğinin küresel ölçekte çok da yeni bir duruma işaret etmediği rahatlıkla söylenebilir. Devlet ve şirket işbirlikleri ile büyüyerek günümüze kadar gelen bu süreçte zaman zaman devletler zaman zaman da şirketlerin hakimiyeti el değiştirmiştir.

Teknolojideki gelişmeler ve elektronik ticarete de dijital kartel ve tekel olma başarısı yine şirketler tarafından ortaya konmuştur. Küresel ölçekte tüketim harcamalarının çok önemli bir kısmı sınırlı sayıda şirketin kasasına akmaktadır. 2010'dan 2020 yılına kadar son on yılda dünya ölçeğindeki küresel ticaret hacminin beş kat büyüklüğe ulaştığı ve toplam ticaret içindeki payının %15'i geçtiği görülmekte. Yaşanan COVID-19 krizi ile birlikte bazı sektörlerle ilişkin cirolar kısa vade için düşecek olsa da toplamda bu büyüme hızının çok daha hızlanacağı açık. Dünyanın en büyük alışveriş sitelerinin piyasa değerleri 1 trilyon ABD dolarları seviyesinde. Tüm bu gelişmeler, eşitsizlik ve adaletsizlik üretmede geçmişteki sömürgeci devletlerin rolünü günümüzde bazı dev dijital kartellere bıraktığının çok net göstergesi aslında. Bu dijital karteller büyük veri sayesinde karşı konulamaz bir rekabet gücüyle işlerine devam ederken en küçük ihtimalleri de değerlendirmek suretiyle büyüme potansiyeli

gördükleri her yeni girişimi de kafa tutma iriliğine gelmeden satın almaya devam ediyor. Böylesi bir yaklaşımla aşırı kazanma hırslarının önüne geçmek neredeyse mümkün olamıyor. Bazı ülke yönetimleri bu şirketleri denetlemeye kalksalar da henüz onların algoritmalarını çözmek çok fazla mümkün olmadığı için eşitsizlik üreten ve piyasaları olumsuz etkileyen özellikleriyle çok fazla baş edilemiyor.

Şirketler sektörlerin değişen rekabet yapısına göre ve teknolojik dönüşümlere bağlı olarak stratejilerini ve odaklarını hızla değiştirme yeteneğine sahipler. Küresel güç olma iddiası olan şirketlerin önemli bir kısmı kendilerinin yetersiz olduğu ya da geç olduğu durumda ise atak olan girişimcileri satın alma politikası ile kendini uyarlamayı biliyor. Yani aslında sermayenin gücü sektörel cazibeye göre kendini hızla uyarlayabilme yeteneğine sahiptir.

Stratejik Sektörlere Bakış

Kitlesel üretimle fabrikalar kuran işletmeler, zamanla hem çevrenin korunması ve hem de ucuz işgücünden yararlanma adına üretimlerini az gelişmiş ülkelere kaydirdılar. Özellikle yer altı kaynakları bakımından da zengin olan bu ülkelerin toprakları ve kaynakları üzerinde de hak sahibi gibi davranmayı bildiler. Bilgi ekonomisine geçişle birlikte artık silikon vadisi benzeri yerlerin stratejik önemi sebebiyle ana merkezler sermayenin yerleşik olduğu yerler olmalıydı ve öyle de oldu. Üstelik bu şekilde küresel ölçekte beyin göçü de bu şekilde sağlanabilirdi.

Son yüzyıla baktığımızda otomotiv, petrol, kimya, tekstil vb. sektörlerin stratejik önemi kalmadığı için, bilişim, telekomünikasyon ve lojistik sektörlerinin ve kısmen de tarımsal üretimin stratejik değerinin gelişmiş ülkelerde her zamankinden daha fazla olduğu görüldü. Buna bağlı olarak da sermaye sahiplerinin şirketleri artık bu yeni stratejik alanlarda kendini gösterdi. Bu arada tabii, yeni bazı az sayıdaki girişimci de artan servetleri ile sermaye sahipleri arasında yerlerini aldı. Eşitsiz ve adaletsiz şekilde işlerini büyütebilen sermaye sahiplerinin gayrimenkule, yani aslında toprağa olan ilgisi hiç azalmadığı için bu sektörün cazibesini hemen her dönemde koruduğu söylemek de yanlış olmasa gerektir.

Ekonomide liberalleşmenin yükseldiği dönem ve öncesine bakıldığında da aslında merkantilistler karşısında liberal ekonomik düzeni savunan fizyokratların ortaya koymuş olduğu örnekler yol göstericidir. Fizyokratların merkantilistlere baskın hale geldiği süreçte, İngiliz bayraklı gemiler lojistikte önemli paya sahipti ve o dönemin önemli emtiaları arasında

yer alan kömür ve linyit ile demir üretiminde hakim pozisyondaydı. Dolayısıyla dünya ticaretinden aldığı pay da oldukça yüksekti. İngiliz hükümeti ile şirketlerin birbirlerini destekleyen ve güçlendiren bu pozisyonu hem liberalizmin hem de sanayileşmenin İngiltere merkezli olarak Avrupa'ya yayılmasının temel sebebi oldu (Dayı, 2020: 50-52). Bu tarihi gerçeklikten hareketle, COVID-19 süreci ve sonrasında da tedarik zinciri ve lojistiğin önemini artırarak devam ettireceğinde hiç şüphe yok. Bir diğer ifadeyle, stratejik mal ve hizmet üretiminde kartel veya tekeller ile bunların tedarik zincirine hakimiyet, bir yönüyle eşitsizlik ve adaletsizlikleri artıran ya da azaltan en önemli sebep olmaya devam edecek. Daha da açık ifadesiyle, ticaret ahlakının önemli alanlarının başında, insan hayatı açısından elzem olan mal ve hizmetlere erişimdeki adalet ve eşitlik konularını konuşmaya devam edeceğimiz gibi görünüyor.

Bugün özelde bilişim ve telekomünikasyon, tedarik zinciri, tarımsal üretim ile gayrimenkul sektörlerinin stratejik önemi her zamankinden fazla gözükmektedir. Petrol, enerji ve kimya sektörlerinin kısmen stratejik önemi devam etmekte, ancak buna karşılık ilaç ve tıbbi mühendislik gibi sektörler daha değerli hale gelmiştir. Yaşadığımız şu son süreç, sağlık endüstrisinin bir bütün olarak stratejik önemini göstermektedir.

Özetle, bilişim ve telekomünikasyon, tarım ve gıda, tedarik zinciri ve lojistik, sağlık ve tıbbi mühendislik sektörlerinin stratejik önemi her zamankine göre daha fazladır. Küresel tedarik zincirinin tıkanabileceği hususunun gündeme gelmiş olması, başlı başına, sayılan bu sektörlerle ilişkin her ekonominin kendi başının çaresine bakma yeteneğini geliştirme kaygısını artırmıştır.

COVID-19 süreci sonrasında ilişkin sürecin sıcaklığı içinde farklı değerlendirmeler yapılabilmektedir. Bu noktada ticaret savaşlarının artabileceği, kapsamını genişletebileceği ve hatta küreselleşmenin zayıflayabileceği yorumlarına da rastlanabilmektedir. Yukarıda ifade etmeye çalıştığımız küresel tedarik olan ihtiyaç ortadan kalkmayacağı ve lojistiğin küresel ölçekte artan stratejik önemi dikkate alındığında; “kısa dönemde küreselleşme karşıtı önlemler öne çıksa da orta ve uzun vadede küresel kurumların daha etkin olacağı yaygın bir kanaat olarak önümüze çıkıyor” şeklindeki yorum (Eğri, 2020, <https://ilke.org.tr/kuresel-kriz-ulusal-sorumluluk--coronavirusun-ekonomi-politigi/2256>; erişim tarihi: 14 Nisan 2020) oldukça makul olarak değerlendirilebilir. Bir diğer ifadeyle, tedarik zinciri ve lojistik küresel ölçekteki stratejik değerinin daha da artacağını söyleyebilir. Bu noktada, iş ahlakı

bakımından yeni ve farklı konularla karşılaşmak mümkün olup, oluşacak yeni tedarik zincirlerinin yeni eşitsizlik ve adaletsizlik üretmesi ya da var olanları artırmaması konusunda garanti vermek de söz konusu olamaz.

Yeni İş Modelleri, Yeni İşler ve İş(lev)sizlikler

Neredeyse yirmi yıldır iş dünyasının değişimini, teknolojik dönüşüm ile yeni iş modellerini konuşuyoruz. İnternet ve dijitalleşme ile ekonomik aktivitelerde önemli değişimleri de yaşamaya başladık. İşletmeler kendi çaplarında bu dönüşüm ve değişime ayak uydurmakla meşguller. Çünkü alıcılar, yani müşterilerin alışkanlıkları ve satın alma davranışları onları bu değişime zorluyor. Bir de fiziki olarak göremedikleri rakipleri ile rekabet etmek durumundalar. Sıklıkla yemek yediğimiz lokanta esnafı, platform üzerinden yemek alternatifi sağlayabilen hiç bilmediği ve mesafe olarak oldukça uzak sayılabilecek yeni rakiplerle rekabet etmek durumunda iken, küçük bakkal ya da market, kırtasiyecisi, konfeksiyoncu esnafı da benzer şekilde dünyanın herhangi bir yerindeki rakiplerle karşı karşıya artık.

Yıllardır mağazasında beyaz eşya satan ve yanında üç kişi çalıştıran girişimci böylesi yeni iş modelleri ile rekabet edebilmek için zamanla kendisi de iş modellerini değiştirmeye başladı. Mağazasını belki kapattı ya da küçülttü. Deposunda daha az stokla çalışmaya başladı veya sıfır stoku tercih etti. Artık üç kişi ile değil, okuldan mezun olan kendi çocuğu ile evden işi idare etmeye başladı. Benzer çok sayıdaki uygulama ile her ülkede teknolojik dönüşüm sonucunda ortaya çıkan yeni iş modelleri sonucunda iş(lev)siz kalan yeni işsizler oluştu. Tabii ki bazı yeni işler ve bu işleri yapacak kişiler için yeni istihdam alanları oluştu. Ancak her durumda yeni işler için oluşan istihdamın işsizler ordusuna katılan ve iş(lev)siz hale gelen sayıyı yakalaması mümkün gözükmemekte. Üstelik robotik teknoloji ve yapay zekanın geliştiği günümüz iş dünyasında işsizler lehine sayının daha da artacağı öngörülebilir. Geçmişte çok sayıda istihdam sağlayan Demir-çelik, otomotiv, kimya sanayi, petrol vb. sektörler yerine bugün ciroları çok yüksek şirketlerin çok daha az sayıda istihdamla bunu geçtiği biliniyor. Bu konuda örnek olarak Tablo 1, oldukça çarpıcı rakamları bize göstermektedir.

Tablo 1: ABD'nde 5 Şirketin Çalışan Sayısı ve Çalışan Başına Gelir (2008)

Şirket	Çalışan Sayısı	Çalışan başına gelir (\$)
--------	----------------	---------------------------

McDonalds	400.000	59.000
Wal-Mart	2.100.000	180.000
Intel	83.000	456.000
Microsoft	91.000	664.000
Google	20.000	1.081.000

(Kaynak: İnan, K. *Bilgi Toplumuna Geçerken Teknolojik İş(lev)sizlik*, 2019: 238).

Tablodan görüleceği gibi ilk iki şirket perakende sektöründe iken diğer üçü teknoloji yoğun sektörlerde faaliyet gösteren şirketlerdir. Teknoloji yoğunluğu arttıkça, çalışan sayısının, yani istihdamın azaldığı ve kişi başına gelirin arttığı net biçimde ortadadır. Aslında teknolojik gelişim ve dönüşümün işsizliğe etkisi ve istihdam konuları sanıldığı kadar yeni olmayıp, Keynes ile Marx'ın da istihdam ve işsizlik için öngörülleri vardır ve **teknolojik işsizlik** kavramını ilk kez Keynes kullanmıştır (İnan, 2019: 199). Son yüz yıllık süreçte de işsizliğin eşitsizlik süreciyle birlikte katlanarak devam ettiği anlaşılmaktadır. Bu noktada insan niteliklerini geliştirici öğretim desteklerinin de eşitsizlik ve adaletsizlikleri aşmada arzu edilen düzeyde katkıyı sunamadığı da söylenebilir.

Bu yüzden ki bir süredir asgari vatandaşlık geliri ya da evrensel temel gelir daha yaygın bir şekilde konuşulmaya başlandı. Dünya Ekonomik Forumu (WeForum) da COVID-19 sonrası, aslında daha önce de konuşulduğu fakat ihmal edildiğini belirttiği bu konunun bugün daha fazla gündemde olmasını önerilmekte. Bu sürecin sonunda sadece Hindistan'da 100 milyonun üzerinde ve Asya-Pasifik ekseninde 1,3 milyar işsizlik rakamına ulaşılacağı belirtilmekte. Bu öngörüllerle birlikte 2017 yılında AB üyesi ülke vatandaşları arasında on binden fazla katılımcı ile yapılan bir araştırma sonucunu da paylaşan WeForum, cevaplayıcıların %68'inin evrensel temel gelire geçilmesini istediğini de belirtilmektedir (<https://www.weforum.org/agenda/2020/04/covid-19-universal-basic-income-social-inequality/> Erişim Tarihi: 19 Nisan 2020).

Tam da bu öneriler bağlamında aslında İslam medeniyeti açısından zekat müessesinin çok önemli bir olgu olarak yeniden ve özellikle bugünlerde tüm yönleriyle ve çok disiplinli bir yaklaşımla ele alınması gerektiği söylenmelidir.

Böylesine güçlü bir sosyal adalet olgusunun anlamlı ve amaca uygun fayda sağlayabilecek şekilde uygulanabilmesi ise ahlaki zemin gerektirir. Gelenek düzeyine indirgenmiş dini olgu ve eylemler alışkanlık olarak uygulanmaya başlanır. Dini olgu ve eylemler kültür olarak algılanmaya başlanır ve zamanla bu algıda ortaya çıkacak zayıflama ile insan eyleminin ahlaki zemini de zayıflar (Türker, 2020: 205-206). Dolayısıyla, zekat gibi eşitsizlik ve adaletsizliği azaltabilecek çok önemli bir dini olgunun sağlam bir ahlaki zeminde anlamını bulması mümkün gözükmemektedir.

İş Ahlakının Önemi

İnsanlık tarihinde dönemselsel olarak gündeme gelen ahlaki arayışlar, özellikle eşitsizlik ve adaletsizliklerin arttığı zamanlarda zirve yapmaktadır. Özünde her hak sahibinin hakkının gözetilmesi olarak tanımlayabileceğimiz adaletin gerçek anlamda tesis edilebilmesi güçlü bir ahlaki zemine ve bu zeminin kurumsal anlamda destekçisi olacak hukuk normlarının varlığına ihtiyaç vardır. Diğer bir ifadeyle ahlaki değerlere uyulmadığı zaman sosyal ayıplama gücünün varlığı ve işlerliği nasıl önemli ise, ahlaki değerleri destekleyecek hukuk normları da toplum hayatının ihtiyaçları doğrultusunda güçlü ve güncel olması o denli önemlidir.

İş ahlakı da toplumsal ahlaki değerlerin ticaret hayatına ilişkin olan yönüdür. Dolayısıyla ahlaki değerlerin zayıflaması ya da yozlaşması iş ahlakının da zayıflaması veya göz ardı edilmesine yol açar. Eşitsizlik ve adaletsizlik üreten süreçlerin insanlık tarihinde tesadüflerden kaynaklanmadığı, iş ahlakı değerlerinin yok sayıldığı, göz ardı edildiği ve adeta kültürel bir alışkanlık haline getirildiği bir toplumsal zeminde iş dünyasının ve onun aktörlerinin adaletsizlik ve eşitsizlik üreten eylemlerde bulunması da gayet doğal karşılanmalıdır. Üstelik bir de ticarete ilişkin hukuk normlarının yetersizliği, güncellenememesi, kayırmacı bir yaklaşımla eksiklikler içermesi ve kişiselleştirilmiş subjektif uygulama örnekleriyle birlikte yaptırım gücünün zayıflamış olması düşünüldüğünde, iş dünyasında dürüstlükten uzaklaşılır, adaletsiz ve haksız uygulamaların çoğalmasıyla eşitsizlikler artar.

Ticaretin ahlaki değerlerden yoksunlaşması sonucunda oluşan krizler, içinden geçtiğimiz COVID-19 sürecinde de oldukça önemli bir başlık olarak karşımızdadır. İnsanlık tarihinin tanıklık ettiği pek çok kriz dönemlerine benzer şekilde bu sürecin ortaya çıkışı, devamı ve ortaya çıkardığı tahribatın giderilmesinde iş ahlakı değerlerine her zamankinden daha fazla

ihtiyacımız olduğu açıktır. Ekonomik sebeplere doğrudan dayalı olmayan bir süreç, içinde yaşadığımız dönem ve devamında nasıl ki bir iş ahlakı imtihanı ile karşı karşıya isek, sürecin üreteceği her türlü adaletsizlik ve haksızlık bakımından da insanlık olarak bu imtihanımız devam edecek.

İş ahlakı farklı şekilde tanımlanabilir. Kapsamlı bir tanımlama yapmak gerekirse; *“iş ahlakı belirli bir zaman diliminde evrensel kabul görmüş ya da belirli bir toplumda geçerliliği olan ahlâkî değerler ve normlar çerçevesinde iş yaşamına ait işletme içi ve dışı çevresel faktörlerle etkileşime açık her türlü faaliyet ve davranışa yön verecek ahlâkî yargılar geliştirme ve uygulama biçimidir”* şeklinde tanımlanabilir (Torlak ve Tiltay, 2017: 108). İş ahlakının evrensel ve toplumsal kültüre yönelik boyutlarından söz edilebilir. İş hayatındaki bazı eylem ve uygulamaların farklı ülke ve kültürlerde farklı karşılıkları olması bu bağlamda doğaldır. Ancak dürüstlük, doğruluk, sözünde durma, haksızlık yapmama, başkasının zararına olacak bir eylemi yasal bir engel olmasa da yapmama gibi çok sayıda konuda küresel ölçekte aynı ya da çok benzer iş ahlakı normları geçerlidir.

Yakın zamanda yapılan kapsamlı bir iş ahlakı araştırmasının sonuçları, ülkemizde iş ahlakını besleyen en önemli kaynakların, aile, ahlaki değerler, eğitim-öğretim kurumları ve sosyal çevre olduğunu göstermektedir (Torlak vd., 2018: 68). Yine aynı çalışmaya göre, iş ahlakını destekleyen en önemli toplumsal değerler; dürüstlük, adalet ve sorumluluk sahibi olma şeklinde sıralanmıştır (Torlak vd., 2018: 188-189). Bu sonuçlar da bize aslında topluma ait temel kurumlar ile sosyal yapı ne kadar güçlü ahlaki değerlere sahip olursa iş ahlakına yönelik duyarlılıkların da o denli güçlü olacağını ifade etmektedir.

Teknolojik dönüşüm ve değişimler bağlamında işletme yapılarının farklılaşması, yeni iş modelleri ve elektronik ticaretin yaygınlaşmasıyla birlikte aslında özü aynı olan iş ahlakı değerlerinin desteklenmesi ve korunmasına yönelik yasal düzenlemelerin güncellenmesi ihtiyacı ortaya çıkabilir. Bu noktada kamu otoritelerinin küresel ticareti etkileyecek düzeyde içe kapanmacı, rekabeti kısıtlayıcı veya bozucu ekonomi politikalarına müdahaleleri, ticaret dünyasındaki adaletsizlik ve eşitsizlikleri artırabilir. Öte yandan, yüzyıllardır yöntemleri farklılaşma birlikte devam etmekte olan, güçlü şirketlerin bu konularda kendilerine avantaj sağlamak üzere kamu otoriteleri nezdinde yürüttükleri lobi faaliyetleri, daha önce de ifade edildiği gibi, rekabeti bozan iş ahlakı problemlerine zemin hazırlamaktadır.

Dijital Dönüşümün İş Ahlakına Etkisi

Geleneksel üretim ve ticaretteki iş modelleri, çalışanların alışkın olduğu iş yapma biçimleri ve iş dünyasındaki çok sayıda olgu, eylem ve ilişkinin dijitalleşen ekonomilerde oldukça farklı bir formda biçimlendiği konusunda sanırım hem fikiriz. Böylesi bir değişim içinde değişmeyen şey aslında iş ahlakı değerlerinin bizatihi kendisi. Yani, ekonominin dijitalleşmesi, elektronik ortama taşınması, belki yüz yüze ilişkilerin azalması, dürüst olma, sözünde durma, zararına olsa dahi doğruyu söylemekten kaçınmama, haksız kazanca talip olmama gibi iş ahlakı değerlerinden vaz geçmeyi ya da onlara aykırı davranmayı gerektirmiyor. Dijitalleşme ile değişen iş modelleri ve iş yapma tarzlarının üretebileceği ve tarafların zarar görebileceği açıkların yasal ve kurumsal düzenlemelerle hızla kapatılmaya çalışılması ve temel ahlaki değerleri zayıflatacak kötü niyetli girişimlerin önünün kesilmesi yeterli olacaktır. Bu konulardaki gecikme ya da eksiklikler, iş ahlakına aykırı tutum ve davranışları cesaretlendirebilir. Sürenin uzamasıyla haksız kazanç ve daha fazla kazanma hırsının cazibesi iş ahlakına galebe çalabilir.

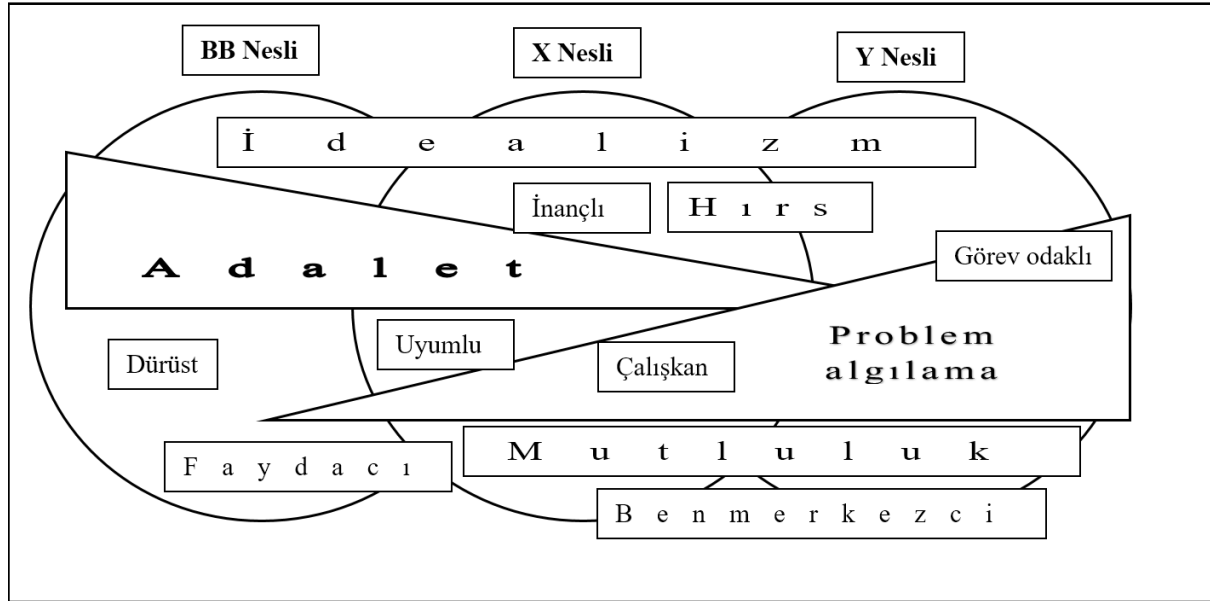
Yapay zeka yazılımları, algoritmalar, büyük verinin artan önemi, dijital paraların gündeme gelmesi, sağlık verileri başta olmak üzere mahrem verilerin korunması ihtiyacı, genetik haritalama sonucunda insanın hayatına müdahale edilmesi gibi çok sayıda konu, dijitalleşen dünyanın önünde iş ahlakını ilgilendiren ve daha önce hiç yaşanmamış ve akla gelmemiş konuları gündeme getirmiştir. İş ahlakının temel değerleri aynı olmakla beraber, dijitalleşen ekonomi ve iş dünyasının konularının oldukça çetrefilli hale geldiğini görüyoruz. Rekabeti bozacak, haksız rekabete yol açacak, insan haklarını ihlal edecek ve her yönüyle haksızlık, adaletsizlik üretecek, mevcut eşitsizlikleri büyütecek ve henüz bazılarının farkında dahi olmadığımız iş ahlakını olumsuz etkileyebilecek bu hususlarda ön almak çok önemli hale geldi.

Bu sebeple, iş dünyasında, kamu otoritelerinde ve sivil örgütlenmeler bakımından kurumsal süreçler etkin bir şekilde çalıştırılmalı ve yasal düzenlemeler tüm tarafların katılımı ile mümkün olabilecek kapsayıcılıkta ve hızda yapılmalı ve güncellenmesi gerekenler de hızla düzeltilmelidir. Bu konularda yaşanacak her gecikmenin biriken adaletsizlik ve eşitsizlikleri büyüteceğinde hiç şüphe yok.

Kuşaklara Göre Değişen İş Ahlakı Anlayışı

İş dünyasında farklı kuşakların bulunması oldukça doğal. İkinci Dünya Savaşı sonrasında doğanlar anlamında Baby Boomer olarak adlandırılan 1944-1965 doğumlular, X kuşağı (1965-1980 doğumlular), Y kuşağı (1981-2000 doğumlular) olmak üzere üç kuşak yanında yavaş yavaş Z kuşağı (2001 ve sonrasında doğanlar) da iş dünyasında yerini almaya başlamış durumda. Dijital ekonomiye yatkınlık bakımından farklılıklar taşıdığı gibi, iş ahlakı bakımından da bu kuşaklar arasında bazı farklılıklar olduğu biliniyor. Bir araştırma sonuçları Z kuşağının önceki kuşaklara göre daha bireyci olduğu, bireyci olmanın tek başına olumsuzluk olarak değil de görev odaklılıkla birlikte değerlendirildiğinde aslında kendileri için istediklerini başkaları için de istedikleri anlamında değerlendirilebileceği ve hemen her kuşağın iş ahlakına yaklaşımları bakımından idealizmi önemseydiğini ortaya koymuştur (Torlak vd., 2018: 199-200). Şekil 1’de kuşakların iş ahlakına ilişkin yaklaşım farklılıkları gösterilmektedir.

Şekil 1: Nesiller Boyu İş Ahlakı

(Kaynak: Torlak, Ö., Özdemir, Ş. ve E. Erdemir (2018), *İGiAD Türkiye İş Ahlakı Araştırması-Nesiller Boyu İş Ahlakı*, İstanbul: İGiAD Yayınları, s.200)

Şekilden de anlaşılacağı gibi, üç farklı kuşak arasında iş ahlakına yaklaşım bakımından anlamlı farklar oluşmaya başlamıştır. Bu farklılaşmanın bütünüyle olumsuz olduğunu söylemek tabii ki yeni kuşaklara haksızlık olur. Ancak, daha pratik ve görev odaklı olmaları,

benmerkezci eğilimlerinin yüksek olması gibi hususlar dikkate alındığında, yukarıda ifade etmeye çalıştığımız ve özellikle dijitalleşmenin oluşturduğu iş ahlakı bakımından boşlukların çok daha hızlı ve etkili bir şekilde doldurulmasının önemi daha iyi anlaşılabilir. Z kuşağının eklenmesiyle konuyu daha da önemli hale geleceği öngörülebilir. Buna rağmen adalet duygusu ve değerinin hemen her kuşaktaki yansımalarının da umut veren bir değerlendirme olduğu da yukarıda belirtilen araştırma sonucunda ifade edilmektedir.

COVID-19 sürecinde iş ahlakı bakımından üzerinde durulması gereken diğer önemli bir konu ise, çalışma hayatına ilişkin bir anda karşı karşıya kalınan ve can yakıcı olgulardır. Öncelikle hayatını gündelik işlerde kazandığı oldukça düşük ücretlerle idame ettirmeye çalışanlar ile kapatılan küçük işyerlerinin sahibi olan esnaf, sanatkar, bazı serbest meslek erbabı ve onların yanında çalışan işçilerin bu süreçte gelirsiz kalması konusu tüm kamu otoritelerinin gündemine gelmiştir. Toplumsal dayanışma ve yardımlaşma ile birlikte kamu desteklerinin denli önemli olduğu böylesi bir süreçte net bir şekilde anlaşılmıştır. Konunun iş ahlakı açısından anlamına bakıldığında ise, ücretsiz izin uygulaması, işten çıkarma vb. fırsatçılık sayılabilecek uygulamaların öncelikle ortaya çıkıp çıkmadığıdır. Dolayısıyla, salgın günlerinde toplumun üst ve orta-üst sınıftakiler aile ve bireysel zamanlarını artırarak bu dönemi değerlendirmeye çalışırken; işten çıkarılan, ücretsiz izne ayrılan veya gündelikçi olarak çalışırken iş bulamayan alt sınıftakiler satabilecekleri zamanı bile ellerinden kaybetmiş olması (Beşer, 2020; <https://tyap.net/szs>; erişim tarihi: 16 Nisan 2020)'nın iş ahlakını zedeleyecek bir uygulama haline getirilip getirilmeyeceğine bakılması gerekir. Diğer taraftan, uzaktan çalışmanın nasıl şekilleneceği, farklı sektörler açısından ortaya çıkaracağı performans ve evden çalışmanın verimliliğin ölçülmesi gibi konular da çok yakın bir gelecekte iş ahlakı bakımından da hem işveren ve yöneticiler hem de çalışanların gündeminde olacaktır. Evden çalışmaya elverişli ve elverişli olmayan işler ve onları yapanlar arasında ortaya çıkabilecek eşitsizlik ve adaletsizlikler de iş dünyasının konuları arasında yer alacaktır.

Eğitim ve öğretim kurumlarının bu süreç yaşanırken ve sonrasına ilişkin en azından iki temel konuya ağırlık vermesi beklenir. İlk olarak uzaktan öğretim ile yüz yüze öğretim arasındaki boşlukların öğrenim çıktısının niteliğini koruyarak doldurulup doldurulamayacağı ve hem öğretim kurumunun yönetimi ve hem de öğretim elemanlarının iş ahlakına uygun davranış kalıpları geliştirip geliştiremeyeceği konusu her yönüyle gündeme gelecektir. İkinci olarak ise, öğrencilerin yeni sürecin ortaya çıkardığı bilgi ve beceriye sahip bir donanımla mezun edilip

edilemeyeceği konuları daha fazla konuşulacaktır. Her iki konunun hiç şüphesiz iş ahlakı boyutu yanında, öğretim konusundaki talebin değişen yapısına cevap verip verememe yönüyle de daha fazla konuşulacağı öngörülebilir.

İş dünyasını bekleyen bir diğer konunun da değişen iş ortamları ve iş ilişkilerine bağlı olarak, sosyoloji, sosyal psikoloji, iletişim gibi uzmanlık alanlarından daha fazla destek alma ihtiyacı duyacağı ve bu konulara ilişkin taleplere de duyarsız kalamayacağı olduğu ifade edilmelidir. Bu yönüyle aslında başta işletme bölümleri olmak üzere tüm benzer programlarda üniversitelerin program revizyonuna gidecekleri de söylenebilir. Bir adım daha ötesinde hemen tüm sosyal bilim alanlarındaki üniversite programlarında disiplinler arası bir yaklaşımla müfredat düzenlemelerinin daha fazla konuşulması da mümkün gözükmektedir.

Çıkarımlar ve Öneriler

İş dünyasında eşitsizlik ve adaletsizlikleri büyüten sıra dışı dönemlerden birinden geçmekteyiz. Benzerlerinden biraz daha farklı olarak küresel ölçekte etkisini kısa sürede hissettiren COVID-19 sürecine küreselleşme oldukça alışkın haline geldiğimiz bir dönemde yakalandık. Bu durum, dünyaya kafa tutan ve ekonomik, teknolojik ve askeri açıdan kendilerini dünyanın efendisi gibi gören ekonomilerin bile acziyetini tüm dünyaya ve özelde de kendi vatandaşlarına açık bir gerçeklik olarak hem göstermeye hem de yaşatmaya devam ediyor. Bu yönüyle sürecin bundan önce yaşanmış kriz dönemlerinden farklı olarak eşitsizlik ve adaletsizlikleri çoğaltma noktasında küresel ölçekte nasıl bir tabloyu ortaya çıkaracağını kestirmek oldukça zor gözüküyor.

İş ahlakına her daim ihtiyaç duyan iş dünyasının bu değerler bakımından kendisine çeki düzen vermesine sebep olması ihtimali, başlı başına bir kazanım olabilir. Bunun gerçekleşmesi, belki de eşitsizlik ve adaletsizliklerin azaltılmasına katkı verecek bir süreci başlatabilir. Küresel ölçekte yaşanan ve insanın acziyetini anlamasına katkı verebilecek bu sürecin insanlık vicdanını güçlendirme ihtimali, böyle bir umuda kapı aralayabilir.

Z kuşağının iş dünyasına adım atmaya başladığı günlere denk gelen sürecin bu kuşağın dijital yetenek ve becerilerini daha etkin ve etkili kullanmaları ve bunu daha dayanışmacı bir ruhla yapmalarına sebep olma ihtimali bakımından önemlidir. Bu noktada, üniversite öğrencisi olan bu kuşağa ve onlardan sonraki kuşaklara yönelik katkılar bakımından üniversiteler ile öğretim elemanlarının sorumluluklarının arttığını söylemek mümkündür. Dolayısıyla hem

üniversite yönetimleri hem de öğretim elemanlarının ve elbette ilk ve orta öğretim kurum ve öğretici kadrosunun da sorumlulukları artmıştır.

İş ahlakı bakımından da çok farklı boşluklar ve fırsatçılık arayan aşırı kazanma hırsına yenik düşebilecek her kişi ya da işletmeye fırsat vermeyecek şekilde kurumsal ve yasal düzenlemelerin, katılımcı, kapsamlı ve hızlı bir şekilde gerçekleştirilmesine her zamankinden daha fazla ihtiyacımız olduğu da açıktır. Dijitalleşen ekonomiler ile iş dünyasında bugünden yarına gelişen ve değişen iş modelleri, iş ilişkileri ve bunların üreteceği sonuçlar bakımından, rekabeti bozan ve engelleyen, haksız kazanca yol açan, kişisel verilerin ve büyük verinin insan hakları başta olmak üzere haksız rekabete yol açacak şekilde kullanılmasına imkan tanıyabilecek yapay zeka tasarımları, algoritmalar, robot teknolojisi, makine öğrenmesi, şeylerin interneti, akıllı şehircilik vb. çok sayıdaki uygulamanın iş ahlakı, insan hakları ve hatta uluslararası hukuk boyutları dikkate alınmak suretiyle yasal ve kurumsal düzenleme ihtiyaçlarına yönelik çalışmalara özel önem verilmelidir.

Çalışanların yeni iş modellerine adaptasyonu ve bu konudaki eşitsizlikler konuları iş dünyası ve kamu otoritelerinin elzem sorumlulukları arasında yer almalıdır. Üniversiteler ve eğitim kurumları da bu konulardaki kapasitelerini geliştirmelidir. Kısa ve orta vadede var olan eşitsizliklerin giderilmesi mümkün olamayacağı için asgari vatandaşlık geliri benzeri düzenlemeler ya da işsizlik sigortaları gibi konulara her zamankinden çok daha fazla önem verilmelidir. Benzer süreçlerde kısa sürede gelirsiz kalabilen esnaf, sanatkar, gündelikçi ve serbest meslek sahipleri için de onları destekleyecek ve kendilerinin de katılım sağlayacağı yardım sandıkları gibi düzenlemeler de mutlaka gündemde olmalıdır. Her iki konuya yönelik olarak zekat müessesesi ile karz-ı hasen gibi İslam Medeniyetindeki değerlerimizin disiplinler arası katkılarla ve tabii ki İslam'ın temel hassasiyetleri ile birlikte çok önemli katkı sağlayacağı da bu noktada özellikle ifade edilebilir.

Son olarak, iş ahlakının yaygınlaşması ve yerleşik hale gelmesinde tutum ve davranışların etkisi çok daha önemli olduğu için, aile, eğitim ve öğretim kurumları ile iş dünyasında iş ahlakının davranış ve uygulamalarla güçlendirilmesinin en doğru yaklaşım olduğu bilinciyle hareket edilmesinde fayda vardır. Ahilik teşkilatı ve fütüvetname örnekliklerinin günümüze uyarlamasının hızla yapılması elzem gözükmektedir. Her düzeydeki iş dünyası örgütlerinin böylesi bir anlayışla kendisini güçlendirmesi ve iş ahlakı değerlerinin sözden öze çıkarılması önemsenmelidir. Ve nihayet iş dünyasını, dolayısıyla iş ahlakını ilgilendiren her türlü yasal

düzenlemenin mümkün olduğunca geniş katılımı ile gerçekleştirilmesi, yaşanmış tecrübelerin dikkate alınarak şeffaf bir şekilde yapılması yoluyla iş ahlakını destekleyecek hukuk normlarının geliştirilmesine özen gösterilmelidir.

Kaynakça

Beşer, A. H. (2020), <https://tyap.net/szs>; erişim tarihi 16 Nisan 2020.

Dayı, H. (2020), *Çağdaş Liberal Devlette Güç ve Adalet Problemi*, İstanbul: Ketebe Yayınları.

Eğri, T. (2020), <https://ilke.org.tr/kuresel-kriz-ulusal-sorumluluk--coronavirusun-ekonomi-politigi/2256>; erişim tarihi: 14 Nisan 2020.

<https://www.weforum.org/agenda/2020/04/covid-19-universal-basic-income-social-inequality>; Erişim Tarihi: 19 Nisan 2020.

<https://wir2018.wid.world/files/download/wir2018-summary-english.pdf>; Erişim tarihi: 16 Nisan 2020.

İnan, K. (2019), *Bilgi Toplumuna Geçerken Teknolojik İş(lev)sizlik*, 2. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları.

Özel, M. (2019), *Roman Diliyle İş Hayatı*, İstanbul: Küre Yayınları.

Stiglitz, J. E. (2016), *Eşitsizliğin Bedeli – Bugünün Bölünmüş Toplumu Geleceğimizi Nasıl Tehlikeye Atıyor*, Çev. O. İşler, 5. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları.

Tomanbay, M. (2020), *İktisat Okulları ve Ünlü İktisatçılar*, Ankara: İmge Kitabevi.

Torlak, Ö. ve M. A. Tiltay (2017), *Pazarlama Ahlakı-Sosyal Sorumluluklar Ekseninde Pazarlama Kararları ve Tüketici Davranışlarının Analizi*, 6. Baskı, İstanbul: Beta Yayınları.

Torlak, Ö., Özdemir, Ş. ve E. Erdemir (2018), *İGİAD Türkiye İş Ahlakı Araştırması-Nesiller Boyu İş Ahlakı*, İstanbul: İGİAD Yayınları.

Türker, Ö. (2020), *Anlamı Tamamlamak - İslam Düşünce Geleneğinin Anadolu Coğrafyasındaki Bileşenleri*, İstanbul: Ketebe Yayınları.